

Externalizmus, skepticizmus a zdôvodnenie: Odpovede M. Pichovi a M. Taligovi

MARTIN NUHLÍČEK

Katedra filozofie a dejín filozofie. Filozofická fakulta. Univerzita Komenského v Bratislave
Šafárikovo nám. 6. 814 99 Bratislava 1. Slovenská republika
nuhlicek@fphil.uniba.sk

V tomto texte sa pokúsim odpovedať M. Pichovi a M. Taligovi, ktorých články Picha (2013) a Taliga (2013b) boli reakciami – vo viacerých ohľadoch kritickými – na moju stať *Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú?* (pozri Nuhlíček 2013b). Obidvom autorom ďakujem za ich podnetné odpovede, ktorými ma primáli znovu premyslieť niektoré otázky týkajúce sa epistemického zdôvodnenia, ako aj skepticizmu. Vďaka nim sa odhalilo niekoľko miest v mojej argumentácii, ktoré sa môžu javiť z vecného hľadiska ako problematické, prípadne môžu vyvolávať riziko nesprávneho pochopenia kvôli formulačnej ťažkopádosti. Preto by som rád využil túto príležitosť a vrátil by som sa k niektorým kľúčovým bodom mojej predošlej state, bližšie by som ich vysvetlil, poopravil či lepšie sformuloval. Verím, že viaceré Pichove a Taligove kritické námietky sa potom ukážu ako prosté nedorozumenia. Obávam sa však, že medzi tvrdeniami jedného i druhého autora sa nájdu aj také, s ktorými nemôžem súhlasiť. Teda okrem spresnenia mojich vlastných stanovísk chcem priestor tohto textu využiť aj na stručnú kritickú diskusiu o vybraných otázkach, ktoré vo svojich statiach tematizujú spomenutí autori. Zrejme ťažko možno pochybovať o tom, že vyjasnenie názorových pozícií je základnou podmienkou každej konštruktívnej diskusie. Mój text predkladám s ambíciou prispieť k tomuto cieľu.

V prvej časti tohto textu budem reagovať na článok M. Pichu, v druhej časti na článok M. Taligu. V prípade M. Taligu budem na niektoré veci reagovať v nadväznosti na diskusiu o niektorých epistemologických otázkach,

ktorá medzi ním, mnou a ďalšími autormi už istý čas prebieha v odborných periodikách (pozri najmä Taliga 2009; 2010; Démuth 2012; Nuhlíček – Szapuová 2012; Taliga 2012; Gahér 2013; Nuhlíček 2013a; Szapuová 2013; a Taliga 2013a).

1. Odpoveď M. Pichovi

M. Picha si všíma, že v texte Nuhlíček (2013b, 39-40) poukazujem na neschopnosť internalistického prístupu k zdôvodneniu vyrovnat' sa s hrozbou filozofického skepticizmu a následne začínam hovoriť o externalizme ako alternatíve k internalizmu. Pripúšťam, že takáto postupnosť v mojom texte mohla vyvolať dojem, že externalizmus vznikol primárne s ambíciou riešiť problém skepticizmu, na ktorý bol prikrátky internalizmus. Takýto dojem je samozrejme nesprávny a rád by som uviedol veci na pravú mieru. Ako je známe, externalistické chápanie zdôvodnenia sa historicky objavilo v rámci intenzívnej diskusie o poznaní a zdôvodnení, ktorá na filozofickej scéne prebiehala približne od polovice 60. rokov 20. storočia, predovšetkým v reakcii na tzv. Gettierov problém, spochybňujúci tradičnú trojzložkovú analýzu poznania. Problém skepticizmu patrí v epistemológii nepochybne medzi najdiskutovanejšie otázky, pričom ani internalizmus, ani externalizmus sa nevyhli konfrontovaniu s touto otázkou. Avšak opäť prizvukujem, že snahu odpovedať na skepticizmus (v jeho klasickej, karteziánskej podobe) nemožno považovať za hlavnú motiváciu vzniku externalistickej alternatívy v chápaní poznania či zdôvodnenia. V tomto zmysle môžem súhlasiť s tvrdením, že externalizmus je pokusom o odpoveď na to, čo Picha nazýva konformný skepticizmus (por. Picha 2013, 380-381), pokiaľ ho chápeme ako tézu, že (internalistické) zdôvodnenie nie je postačujúcou podmienkou pre poznanie. Rovnaký záver stojí tiež v jadre spomínaného Gettierovho problému (pozri Gettier 1963).

Pristavím sa ešte pri probléme skepticizmu. Je namieste spresnenie, že skepticizmus, s ktorým pracujem, celkom nezodpovedá pôvodnému karteziánskemu pochybovaniu. Descartes sa pokúsil zaviesť globálnu pochybnosť, no tá je podľa môjho názoru v konzekventnej podobe racionálne nemožná (a ani Descartes ju podľa mňa nedosiahol). Globálny skepticizmus, teda pochybovanie o absolútne všetkých presvedčeniach, vedie k triviálnym paradoxom. Nedá sa sformulovať v podobe tvrdenia, ktoré by si mohlo nárokovať platnosť poznatku (aj samo toto tvrdenie by muselo byť spochyb-

nené); nedá sa podporiť argumentom či dôvodom (vedomosti o vzťahoch podpory medzi tvrdeniami by boli tiež spochybnené) a pod. Preto pokiaľ hovorím o skepticizme, mám na mysli skôr silný lokálny skepticizmus, čiže spochybňovanie zdôvodnenia a poznania v určitej vymedzenej oblasti (alebo triede) presvedčení. V dejinách filozofie boli najčastejšími cieľmi skeptickej pochybnosti triedy presvedčení o vonkajšom svete, ale aj o minulosti, alebo o iných myšliach, zatiaľ čo tradične sa takáto pochybnosť väčšinou nevzťahovala na presvedčenia týkajúce sa rozumového usudzovania či sebauvedomenia.

Prečo uvádzam túto odbočku? Zdá sa mi, že Picha formuluje pozíciu, ktorú nazýva radikálnym skepticizmom, trochu neopatrne. Na jednej strane ju vymedzuje pomocou modalít – *nie je možné* určiť, ktoré presvedčenia sú pravdivé (pozri Picha 2013, 379) – v tom spočíva vlastná radikálnosť tejto pozície; ale na druhej strane ju tiež charakterizuje z hľadiska rozsahu pochybnosti *de facto* ako pochybovanie o všetkom: „Táto radikálna pozícia tvrdí, že ktorékoľvek naše presvedčenie – o svete navôkol, o našom vnútornom živote, o minulosti, o matematike – môže byť nepravdivé. *Všetky naše presvedčenia* môžu byť produkované postupmi, na ktorých začiatku nie je zodpovedajúci fakt, ale zákerný protihráč“ (Picha 2013, 379; kurzíva M. N.). Takéto vymedzenie príliš pripomína globálny skepticizmus, ktorý nepovažujem za akceptovateľný z dôvodov uvedených v predošlom odseku. Súhlasím s M. Pichom, že v rámci diskusie o internalizme a externalizme je vhodnejšie predpokladať tzv. konformný skepticizmus, ktorý spočíva v spochybňovaní zdôvodnenia presvedčení. No navyše si myslím, že takýto skepticizmus je tiež jediný zmysluplný, pokiaľ jeho alternatívu, radikálny skepticizmus, definujeme v termínoch globálnej pochybnosti.¹

Nakoniec prejdem k jadrú Pichovej kritiky môjho článku. Mrzí ma, ak som vyvolal dojem, že externalistom pripisujem ambíciu primárne vyvrátiť radikálny skepticizmus. Takýto výklad pochopiteľne nie je presný; a aj M. Picha sa správne (a ústretovo) nazdáva, že chcem povedať niečo iné. Pokiaľ však dobre rozumiem následnej autorovej rekonštrukcii mojej argumentácie, tak nemôžem povedať, že adekvátne vystihol moju pointu. Picha mi vyčíta, že pomocou tzv. argumentu tretej osoby a tzv. argumentu prvej osoby

¹ Pritom je zrejmé, že sám autor vidí problémy plynúce z globálneho spochybňovania všetkých presvedčení: „Bez niekoľkých pravdivých presvedčení skrátka nevieme, kam sa pri teoretizovaní chceme dostať. Nevieme, s čím návrhy porovnávať; nevieme ani to, ako ich vlastne zdôvodňovať“ (Picha 2013, 380).

(pozri Nuhlíček 2013b, 43–46), ktoré sú namierené proti prominentnej externalistickej teórii, reliabilizmu, kritizujem túto koncepciu z hľadiska jej neúčinnosti proti radikálnemu skepticizmu (pozri Picha 2013, 383). Domnievam sa, že autor si tieto argumenty vykladá tak, že pomocou nich poukazujem na nemožnosť oprieť sa s absolútnou istotou o pravdivosť akéhokoľvek presvedčenia (napríklad kvôli karteziánskej hypotéze zlého démona). Ak je to pravda, tak ma však nechápe správne. V mojom článku sa pokúšam poukázať na niečo iné: na *praktickú nemožnosť* dospieť k zdôvodneniu ľubovoľného presvedčenia, ktorá podľa mňa hrozí, pokiaľ prijmeme externalistickú pozíciu. V skratke, spomenutý reliabilizmus opisuje zdôvodnenie presvedčení v termínoch pôvodu presvedčení v spoľahlivých kognitívnych procesoch. No zároveň neposkytuje žiadny plauzibilný praktický „návod“, ako identifikovať takto chápané zdôvodnenie nejakého presvedčenia. Argumenty tretej osoby a prvej osoby v kontexte môjho článku nie sú vyjadrením radikálneho skepticizmu, ale majú predstavovať rozhodujúcu ilustráciu práve spomenutej praktickej nemožnosti identifikovať zdôvodnenie (a konzekventne aj poznanie) z externalistickej perspektívy – a to *nezávisle* od skeptickej argumentácie. Externalizmus nás podľa môjho názoru ponecháva v stave kompletnej epistemickej nevedomosti; a v tomto zmysle treba chápať aj moje tvrdenie, že „neschopnosť externalizmu z hľadiska subjektu diferencovať správne a nesprávne presvedčenia považujem za hlavný dôvod jeho teoretického zlyhania“ (Nuhlíček 2013b, 47).²

Chcem zdôrazniť, že neschopnosť *identifikovať zdôvodnenie* presvedčení z externalistickej perspektívy treba striktne odlišovať od otázky adekvátnosti externalistického *opisu zdôvodnenia*. Inými slovami, moje námietky nemajú za cieľ ukázať, že externalizmus sa mýli v opise zdôvodnenia, ale sú namierené proti praktickej použiteľnosti tejto teórie. Nevyklúčujem, že externalistický opis zdôvodnenia môže byť pravdivý; no ak aj je, tak je nám nanič, pokiaľ nám, subjektom, neumožňuje funkčne hodnotiť epistemický status našich presvedčení – to je podstata mojej kritiky externalizmu.³

² Zdá sa, že nedostatok, ktorý externalizmu pripisujem, bol prítomný už v zárodku tejto pozície. Alvin Goldman, na ktorého plecía padá nepochybne najväčšia zásluha pri artikulovaní externalizmu, poznamenal už vo svojej priekopnickej práci: „Pravdivostné podmienky by sa nemali zamieňať s verifikačnými podmienkami. Moja analýza ‚S vie p‘ nemá za cieľ poskytnúť procedúry na zistenie, či niekto (vrátane seba samého) vie danú propozíciu“ (Goldman 1967, 372).

³ V rovine opisu zdôvodnenia si externalizmus dokonca dokáže poradiť aj s problémom skepticizmu, a to veľmi jednoducho. Napríklad reliabilizmus môže vyhlásiť, že po-

Takže súhlasím s M. Pichom, že bez akéhokoľvek vzťazného bodu, ktorý predpokladáme ako pravdivý, je veľmi náročné, ak nie nemožné, o čomkoľvek teoretizovať (pozri Picha 2013, 380). Takisto s ním súhlasím v tom, že reliabilizmus nemá problém s hrozbou epistemického regresu (pozri Picha 2013, 383). Reliabilizmus totiž pracuje s konceptom pôvodu presvedčenia (v tom zmysle, že pochádzajú z nejakého kognitívneho procesu), ktorého súčasťou nie sú vzťahy k iným presvedčeniam, a teda možnosti regresu presvedčenia sa už definične vyhýba. Avšak s týmito tvrdeniami som sa v článku Nuhlíček (2013b) ani nepokúšal polemizovať. Môj kritický „útok“ na externalizmus som viedol iným smerom – ktorým, to som sa pokúsil lepšie objasniť v tejto odpovedi. Ak smiem využiť Pichovu metaforu, ktorú mi adresoval v závere svojej reakcie, tak je to tak, akoby sme sa pokúšali vybrať si auto, ktoré čo najmenej znečisťuje vzduch, no narazili by sme na to, že istá skupina výrobcov údajne tohto typu zákazníkom vôbec nesprístupňuje.

2. Odpoveď M. Taligovi

M. Taliga vo svojom texte na väčšom priestore rozoberá, údajne v protiklade k môjmu pohľadu, že zdôvodnenie je istým spôsobom previazané s otázkou pravdivosti presvedčenia – zdôvodňujeme, že určité presvedčenie je pravdivé; zdôvodňujeme s cieľom dosiahnuť pravdu (pozri Taliga 2013b, 386 a n.). V tomto môžem s Taligom len súhlasiť a mrzí ma, ak som sa predtým vyjadril tak nejasne, že to viedlo ku konfúzii. Nebudem sa tu vracat' k celej argumentácii, ktorú uvádzam na kritizovanom mieste (pozri Nuhlíček 2013a, 146 a n.), ale pokúsim sa ešte raz – verím, že zrozumiteľnejšie – sformulovať, aké sú v mojom chápaní základné črty vzťahu medzi zdôvodnením a pravdivosťou presvedčenia.

Podľa môjho názoru si netreba pliesť dve otázky: 1. Na čo nám slúži alebo má slúžiť zdôvodnenie? 2. Čo je to zdôvodnenie a v čom spočíva? Ako je zrejmé, prvá otázka sa týka motívácií pre zavedenie podmienky zdôvodne-

niaľ niektoré presvedčenie fakticky pochádza od karteziánskeho zlého démona, tak je nezodôvodnené (lebo presvedčenia produkované týmto zdrojom nevykazujú tendenciu k pravdivosti), ale pokiaľ presvedčenie fakticky pochádza z dobre fungujúcej zmyslovej percepcie, tak je zdôvodnené. Iné je to v rovine identifikovania zdôvodnenia, v ktorej nám reliabilizmus neposkytuje žiadny dobrý „návod“, ako by sa z hľadiska subjektu dalo diferencovať medzi uvedenými dvomi možnosťami, čo vedie k stavu, ktorý Picha výstižne nazýva *reliabilistický skepticizmus* (pozri Picha 2013, 382).

nia a jej úlohy pri opisovaní poznania, zatiaľ čo predmetom druhej otázky sú nevyhnutné a postačujúce podmienky, za akých nejaké presvedčenie nadobúda status zdôvodnenosti. Z hľadiska prvej otázky nemám výhrady proti Taligovmu upozorneniu, že zdôvodňovanie s iným ako epistemickým cieľom, t. j. s cieľom maximalizovať pravdivé presvedčenia, nie je pre epistemológiu zaujímavé – naopak, plne sa s ním stotožňujem. Z hľadiska druhej otázky sa však dostávajú do popredia iné črty. Začnem (pomerne banálnym) pripomenutím, že v rámci tradičnej tripartitnej definície poznania sú podmienka zdôvodnenia a podmienka pravdivosti nominálne dve rôzne, samostatne stojace podmienky. Okrem iného je to vidno aj v tom, že táto definícia pripúšťa, aby subjekt mal zdôvodnené, no nepravdivé presvedčenie, alebo opačne, pravdivé, a pritom nezdôvodnené presvedčenie.⁴ Toto pripomenutie ďalej upriamuje našu pozornosť na inú dôležitú charakteristiku: to, čomu pripisujeme zdôvodnenie (alebo aj pravdivosť), je *presvedčenie*. Inak povedané, pokiaľ sa pýtame, čo je nositeľom vlastnosti „byť zdôvodnený“ (alebo „byť pravdivý“), tak prirodzenou odpoveďou je, že je to prvok *presvedčenia*. Nezdôvodňujeme pravdivosť, ako by sa niektorí mohli nazdávať; vlastnosť „byť zdôvodnený“ nepripisujeme pravdivosti niečoho. Aj z hľadiska klasického delenia medzi *episteme* a *doxa* stojí na počiatku skúmania mienka, presvedčenie, o ktorom následne zisťujeme, či je pravdivé, resp. zdôvodnené, aby mohlo byť poznaním (teda či má alebo nemá takéto vlastnosti). Oddelenosť podmienok zdôvodnenia a pravdivosti nakoniec dokumentuje i fakt, že pri vysvetľovaní, za akých okolností je nejaké presvedčenie zdôvodnené, sa v rámci teórií zdôvodnenia nepoužíva priame odvolávanie sa na faktor pravdivosti.⁵ Toto tvrdenie sa síce môže zdať podozrivé vo svetle vymedzenia externalistického zdôvodnenia ako *sklonu k pravdivosti* presvedčení v závislosti od ich pôvodu, ktoré uvádzam v Nuhlíček (2013a,

⁴ Dodávam, že v obidvoch prípadoch by nešlo o príklady poznania, nakoľko by neboli splnené *všetky* podmienky, ktoré tripartitná definícia kladie ako nevyhnutné pre poznanie.

⁵ Predstavme si „rozvinutú“ tripartitnú definíciu poznania ako konjunkciu výrokov, ktorá by vznikla, keby sme v tejto definícii za výraz „je pravdivé“ dosadili súbor podmienok špecifikujúcich, kedy je nejaké presvedčenie pravdivé, a za výraz „je zdôvodnené“ analogicky dosadili súbor podmienok zdôvodnenia nejakého presvedčenia (v obidvoch prípadoch v závislosti od zvolenej teórie pravdivosti resp. teórie zdôvodnenia). Pokiaľ by sme zdôvodnenie charakterizovali v termínoch pravdivosti, alebo by sme nejakou okľukou redukovali zdôvodnenie na pravdivosť, tak príslušná časť našej definície by sa v súvislosti so zdôvodnením mohla stať kruhovou alebo redundantnou.

147), a s ktorým Taliga polemizuje v Taliga (2013b, 387), no pri bližšom pohľade sa neukazuje žiadny spor ani nekonzistentnosť: vlastnosť „mať sklon k pravdivosti“ predsa nie je totožná s vlastnosťou „byť pravdivý“ (nie sú extenzívne ekvivalentné). Uvedené externalistické vymedzenie zdôvodnenia teda neopisuje zdôvodnenie priamo v termínoch pravdivosti, čoho dôkazom je opäť možnosť mať zdôvodnené (t. j. majúce sklon k pravdivosti), no v skutočnosti nepravdivé presvedčenie, ktorú takéto chápanie pripúšťa.⁶ Cieľom predošlých poznámok je ilustrovanie tézy, že z hľadiska druhej otázky položenej v úvode tohto odseku požiadavka pravdivosti presvedčenia priamo nevstupuje do explikácie jeho zdôvodnenia. To nijako nepodkopáva názor, že zdôvodňujeme s cieľom dosahovať maximum pravdivých presvedčení – iba pritom nesmieme strácať zo zreteľa jednoduchú diferenciu, že oná pravdivosť nie je súčasťou teoretického vymedzenia zdôvodnenia. V tomto zmysle treba čítať moje vyjadrenia, že to, čo zdôvodňujeme, je presvedčenie samé a nie jeho pravdivosť, ako aj to, že podmienka zdôvodnenia (a jej explikácia) je nezávislá od podmienky pravdivosti.

V súvislosti so zdôvodnením však M. Taliga opakovane obhajoval názor, že podľa neho nadišiel čas *úplne sa vzdať* požiadavky zdôvodňovania poznatkov (pozri najmä Taliga 2009). Tejto témy sa dotkol aj v Taliga (2013b, 392 a n.) a ja mu ďakujem za vysvetlenie jeho postoja. Pri tejto téme sa ešte na chvíľu zastavím aj ja, pretože sa mi zdá, že sa mi nepodarilo uspokojivo objasniť jednu okolnosť. Taliga píše, že podľa jeho mienky napokon jeho a moje „názory nie sú až také odlišné“ (Taliga 2013b, 393), nakoľko on odmieta zdôvodnenie ako také a ja sa (najmä v Nuhlíček 2013b) dostávam na pohľad k podobnému záveru, že existujúce teórie zdôvodnenia, či už internalistické alebo externalistické, sú neprínosné. Napriek tomu, že naše stanoviská môžu vyzeráť príbuzne, vidím medzi nimi jeden podstatný rozdiel: ja *netvrďím*, tak ako M. Taliga, že *zdôvodňovanie treba paušálne odmietnuť*. Taliga na viacerých miestach (systematicky v spomenutej stati Taliga 2009) rozoberá možné problémy a prekážky, z toho mnohé opodstatnené, do ktorých sa môže zaplietať teoretická požiadavka zdôvodňovania. Proti tomu nenamietam; zrejme sotva dnes nájdeme teóriu zdôvodnenia, ktorú by

⁶ Napríklad v prípade reliabilizmu by subjekt mohol mať presvedčenie, ktoré pochádza zo spoľahlivého kognitívneho zdroja, t. j. zo zdroja, ktorý vo všeobecnosti produkuje prevahu pravdivých presvedčení, vďaka čomu by jeho presvedčenie vykazovalo sklon k pravdivosti. To však ešte nie je zárukou, že dané presvedčenie by bolo skutočne pravdivé – sami reliabilisti pripúšťajú, že aj spoľahlivé kognitívne zdroje nás môžu občas zavádzať (napr. percepcia vykonávaná v šere, hmle, či iných neprajných okolnostiach).

sme mohli bez váhania označiť ako jednoznačne úspešnú a všeobecne prijímanú. Myslím si však, že z toho ešte *nevyplýva*, že sama požiadavka zdôvodnenia je pomýlená a treba ju eliminovať. Preto nesúhlasím s Taligovým záverom: „Odmietnutie zdôvodnenia vedie spolu s faktom, že existuje poznanie, k téze, že poznatky nemusia byť (a ani nie sú) zdôvodnené“ (Taliga 2013b, 394) – toto tvrdenie považujem za *gro* nezhody medzi ním a mnou v otázke zdôvodnenia.

Zastávam názor, že zdôvodnenie nie je umelo vznesená požiadavka na poznanie; vychádza z vysoko plauzibilných epistemických intuícii, podľa ktorých vedenie zahŕňa (alebo by malo zahŕňať) schopnosť vhodne zdôvodniť dané vedenie. Pokiaľ by niekto tvrdil, že niečo vie, ale nedokázal by ďalej uviesť prečo a ako to vie (čiže uviesť dôvody pre svoje vedenie), tak by sme zrejme mali tendenciu upierať mu, že to skutočne vie. Takéto úvahy sú v epistemológii dlho a dobre známe (jedným z najstarších, a pritom stále najlepších textov na túto tému je Ayer 1956, 28-34). Je pravda, že mnohé pokusy teoreticky rozpracovať problém zdôvodnenia narazili na nečakané ťažkosti, ale paušálne odmietnutie zdôvodňovania kvôli tomu sa mi vidí príliš unáhlené. Vypustenie tejto požiadavky by podľa mňa spôsobilo vážny nesúlad medzi teoretickým opisom ľudského poznania a bežnými epistemickými praktikami a intuíciami. Netvrdím, že epistemologické teórie musia otrocky nasledovať všetky bežné intuície, ale nazdávam sa, že by mali byť v súlade aspoň s hlavnými intuitívnymi postojmi, medzi ktoré zaraďujem aj tézu, že poznanie zahŕňa zdôvodnenie. Trvanie na stanovisku „poznania bez zdôvodnenia“ je z hľadiska Taligovej argumentácie síce pochopiteľné, ale jeho neintuitívnosť je, myslím, privysokou cenou za jeho zdanlivú teoretickú výhodnosť.⁷ M. Taliga mi môže adresovať výzvu, nech mu teda ukážem nejakú funkčnú a neproblematickú teóriu zdôvodnenia – pokiaľ mi takúto výzvu adresuje, budem nútený priznať, že žiadnu takú teóriu zdôvodnenia nepoznám. No ešte raz prízvukujem: 1. z toho, že sa doposiaľ neobjavila prijateľná teória zdôvodnenia, logicky nevyplýva, že požiadavka zdôvodnenia je ako taká neopodstatnená;⁸ 2. prípadné odmietnutie požiadavky zdôvod-

⁷ V tejto súvislosti mi napadajú známe slová T. Reida, že v prípade konfliktu medzi filozofiou a zdravým rozumom je to zákonite filozofia, ktorá musí ustúpiť.

⁸ Nech mi M. Taliga odpustí, ak sa mýlim, ale javí sa mi, že napriek jeho dobrej znalosti problému indukcie sám robí induktívny záver spôsobom, ktorý inak odmieta. Konkrétne z faktu, že doteraz nenarazil na použiteľnú teóriu zdôvodnenia, zdá sa, induktívne vyvodzuje záver, že použiteľná teória zdôvodnenia vo všeobecnosti neexistuje.

nenia by nás dostalo do prílišného sporu s bežnými epistemickými intuíciami. Vyzerá to ako patová situácia, ale obávam sa, že jej alternatívy sú ešte menej uspokojivé.

Zvyšný priestor textu využijem na to, aby som sa ešte raz dotkol názorovej nezhody medzi M. Taligom a mnou, ktorá sa týka chápania skepticizmu a pokúsil sa stručne objasniť aspoň dve okolnosti, ktoré sa mi v tejto diskusii zdajú významné. Po prvé, Taliga akoby stále nerozumel, čo je v neporiadku s jeho vymedzením skepticizmu ako pozície, podľa ktorej explicitne *máme poznanie*. Som presvedčený, že ktokoľvek, kto aspoň laicky rozumie výrazu „skeptik“, ho spája s pochybovaním; a pokiaľ sa pohybuje v rovine epistemológie, tak ho celkom prirodzene spája s pochybovaním o poznaní. A skutočne, takýto pohľad na skepticizmus drvivo prevláda jednak v dejinách filozofie, a jednak aj v súčasných diskusiách o tejto problematike. Taliga však prichádza s opačným názorom a uvádza, že „skeptik *nemá prečo* tvrdiť, že nič nevieme, a ani spochybňovať samu skutočnosť, že nejaké poznanie predsa len máme“ (Taliga 2013b, 394; kurzíva M. T.). Myslím, že tu sa ukazuje jadro nedorozumenia: Podľa môjho názoru skeptik nie je niekto, u koho skúmame, či má alebo nemá prečo tvrdiť to či ono. Naopak – každú pozíciu alebo argumentáciu, ktorá smeruje k spochybneniu poznania, z *definície* označujeme ako skeptickú a pod „skeptikom“ chápeme (často fiktívnu) postavu, o ktorej si predstavujeme, že zastáva skeptickú pozíciu alebo predkladá skeptickú argumentáciu. Z môjho pohľadu teda nemôžem súhlasiť s názorom, podľa ktorého skeptik pripúšťa, či dokonca obhajuje poznanie. Prirodzene, Taligovi nič nebráni rozvíjať pozíciu, ktorú *on* nazýva skepticizmom, ak mu je sympatická, pričom z vecného hľadiska nemám pripomienky k zrozumiteľnosti jej opisu, ktorý uvádza (najflagrantnejšie v Taliga 2010). Pokiaľ sa ju však rozhodne naďalej označovať, v rozpore s tradíciou, ako skepticizmus, tak zrejme musí počítať s tým, že opakovane môže narážať na začudovanie a nepochopenie, tak ako tomu bolo z mojej strany v priebehu predchádzajúcich diskusií.

Po druhé, chcem spriesniť tvrdenie, že skepticizmus nie je a nemusí byť logicky konzistentný smer (prvýkrát uvedené v Nuhliček – Szapuová 2012, 151), ktoré, uznávam, môže vyvolávať isté rozpaky. Týmto tvrdením nemám na mysli, že nejaká konkrétna skeptická argumentácia (smerujúca k spochybneniu poznania) by mohla byť vnútorne logicky protirečivá, ale že rozličné skeptické argumentácie nemusia pri ich vzájomnom porovnaní vykazovať dokonalú zlučiteľnosť. Skepticizmus nemusí byť logicky jednoliaty v tom zmysle, že pripúšťa existenciu rôznorodých, a navzájom nie nevy-

hnutne zlučiteľných argumentačných stratégií na spochybnenie poznania, pričom tieto stratégie spája spoločný cieľ (vďaka čomu sa nazývajú skeptic-ké!), no môžu sa rozchádzať v cestách, ako k nemu dospieť. M. Taliga predsa sám hovorí, že skeptik spochybňuje poznanie vymedzené určitým konkrétnym spôsobom (pozri Taliga 2013b, 394). Neznamená to potom, že existujú rozličné „skepticismy“, ktoré útočia na rôzne vymedzenia poznania, t. j. postupujú k tomu istému cieľu, ale rôznymi cestami?⁹

Literatúra

- AYER, A. (1956): *The Problem of Knowledge*. London: MacMillan.
- DÉMUTH, A. (2012): Môže skeptik skutočne pochybovať o všetkom? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia* 67, č. 2, 141-146.
- GAHÉR, F. (2013): Je zdôvodňovanie naozaj zbytočné? *Filozofia* 68, č. 2, 132-138.
- GETTIER, E. (1963): Is Justified True Belief Knowledge? *Analysis* 23, No. 6, 121-123.
- GOLDMAN, A. (1967): A Causal Theory of Knowing. *The Journal of Philosophy* 64, No. 12, 357-372.
- NUHLÍČEK, M. – SZAPUOVÁ, M. (2012): Poznámky ku skepticizmu alebo Čo spochybňuje, a čo nespochybňuje skeptik. *Filozofia* 67, č. 2, 147-159.
- NUHLÍČEK, M. (2013a): Čo je zdôvodnenie? (Odpoveď M. Taligovi). *Filozofia* 68, č. 2, 139-150.
- NUHLÍČEK, M. (2013b): Prečo externalistické kritériá zdôvodnenia principiálne zlyhávajú? *Organon F* 20, č. 1, 37-49.
- PICHA, M. (2013): Externalismus a skeptická výzva. *Organon F* 20, č. 3, 379-383.
- SZAPUOVÁ, M. (2013): K podmienkam zmysluplnej filozofickej polemiky. *Filozofia* 68, č. 2, 151-156.
- TALIGA, M. (2009): Nekonečný príbeh zdôvodňovania. *Filosofický časopis* 57, č. 3, 353-374.
- TALIGA, M. (2010): Paradox skepticizmu? *Filozofia* 65, č. 7, 695-705.
- TALIGA, M. (2012): Na čo sú dobré argumenty? (Odpoveď A. Démuthovi, M. Nuhlíčkovi a M. Szapuovej). *Filozofia* 67, č. 5, 417-425.
- TALIGA, M. (2013a): O nepotrebnosti podmienky zdôvodnenia pre zmysluplnú filozofickú kritiku. (Odpoveď F. Gahérovi a M. Szapuovej). *Filozofia* 68, č. 7, 606-614.
- TALIGA, M. (2013b): Pravdivosť alebo zdôvodnenie? (Odpoveď M. Nuhlíčkovi). *Organon F* 20, č. 3, 384-398.

⁹ Pomocou takýchto úvah by azda bolo možné tiež nanovo zachytiť rozdiel medzi skepticizmom a agnosticizmom, ktorého jasná formulácia leží na srdci Taligovi: Špecifikom skepticizmu by mohol byť práve jeho charakter rôznorodého súboru úvah, argumentov a dôvodov mieriacich na spoločný cieľ – na spochybnenie poznania; prípadne by mohol byť vymedzený ako pozícia, ktorú dosiahneme aplikovaním takýchto úvah, argumentov a dôvodov.